

2024-07-11

Ärende

2023/3083

Handläggare

Ekolog

Jonas Engzell

jonas.engzell@miljovast.se

0456-8167 96

PM angående hantering av oljeskadat vilt efter grundstötningen av färjan Marco Polo 2023-10-22.

Detta PM togs fram för att samla kommunekologens erfarenheter och information från olika lösa noteringar i ett och samma dokument, innan minnen bleknar och information går förlorad

Svart söndag

Det var tidig morgon söndagen den 22 oktober som färjan rände på grund. I samband med detta revs ett antal bränsletankar upp och olja rann rakt ut i havet. Konsekvensen blev förödande med både tjock brännolja och dieselolja ut i vattnet, med ”epicentrum” mellan Krokås och Lörby kladd. Lukten av diesel kändes ända bort till Bromölla, drygt 2 mil från olycksområdet.

Larmet drog i gång ett omfattande arbete med att organisera Kustbevakningen, Sjöräddningen, Räddningstjänsten Västra Blekinge, Miljöförbundet Blekinge Väst, Sölvesborgs och Karlshamns kommuner och en lång rad frivilliga.

Viktigt område för fågellivet

Området som drabbades av oljan är sedan länge känt som ett viktigt område för fågellivet. Området är sedan länge ett utpekad RAMSAR-område och det finns ett 15-tal fågelskyddsområden i närområdet (lite beroende på hur man räknar). Av dessa ligger 5-7 inom det mest oljepåverkade delområdet. Områdets betydelse för fågellivet återspeglas även i att flera välkända fågelskådningslokaler återfinns i området (se till exempel boken *Fågellokaler i Blekinge*).

Det drabbade området hade under ett antal höstveckor innan olyckan fyllts på med sträckande och rastande flyttfåglar i form av svanar, gäss, simänder, dykänder, doppingar, skarvar och vadare. Det dimmiga vädret bidrog nog till att de inte sträckte vidare utan ansamlades i lite högre antal. Några individer fastnade direkt i tjockolja och kom helt enkelt ingenstans. En plågsam och långsam död mötte ett okänt antal. Många fåglar sågs även stå och putsa sig på ett överdrivet och onormalt sätt, vilket indikerar olja i fjäderdräkten.

Arbetet med oljeskadat vilt drar i gång

Kommunekologen blev inte inkallad i tjänst under söndagen men hade under denna tid privat kontakt med representanter för ideella föreningar.

Under måndagsmorgonen konstaterade kommunekologen att det av gällande oljeskyddsplan (punkt 8 till 8.5 sidan 18) framgår ganska tydligt hur vi ska arbeta med oljeskadade fåglar och annat vilt. Enda avsteget var att den instruktionen utgår från att räddningsledaren tar kommandot

2024-07-11

även i den frågan. I detta fall övergick det ansvaret till kommunen, eftersom räddningstjänsten avslutade sin insats tidigt. Till instruktionen finns även en checklista, som kommunekologen började jobba efter. Det enda, som redan från början upplevdes som en direkt miss, var att det inte stod något om uppföljning i instruktionen eller checklistan. Utöver gällande oljeskyddsplan användes även avsnittet om fågel och vilt, som MSB tog fram 2011-04-01, i skriften *Kommunens oljeskydd*. Här finns en del konkret information och tips, som saknas i kommunens oljeskyddsplan. Även frågan om uppföljning behandlas.

Redan några dagar in i hanteringen började enstaka tongivande personer framföra åsikten att vi inte skulle jobba med oljeskadat vilt. Detta trots att MSB framförde att de ansåg att arbetet var viktigt och att de skulle ersätta den tid miljöförbundet la på frågan. Några kallade dessutom i offentliga sammanhang arbetet med oljeskadat vilt för djurplågeri. Detta fast all viltrehabilitering skedde hos Katastrofhjälp Fåglar och Vilt (KFV), som har tillstånd till detta och vars verksamhet regelbundet får tillsyn av länsstyrelsen. Ingen rehabilitering planerades ske med icke korrekt utbildade frivilliga eller i strid med KFV:s tillstånd.

Vid ett möte fredagen 27 oktober beslutade Förbundsledningens arbetsutskott att kommunekologen fortsättningsvis inte fick jobba med oljeskadat vilt utanför ordinarie arbetstid. Det gjorde att kommunekologen i stället fick jobba med frågan hemifrån, som ideell medlem i Västblekinge Ornitologiska Förening (VBOF), under nästkommande helg och på kvällarna. Under samma tidsperiod kunde kollegor, som jobbade med oljesaneringen i övrigt, vistas ute på plats även utanför ordinarie arbetstid. Beslutet sänkte effektiviteten i kommunekologens arbete med frågan.

På sociala medier dök det också upp åsikter om tvättande av fåglar, till exempel att valt tvättmedel inte var miljömärkt och därför kunde skada fåglar eller Östersjön.

VBOF tog på sig att hjälpa KFV med spaning och letande efter oljeskadade fåglar. Det skedde redan dagen efter grundstötningen. Kustremsan söktes av och en grov inventering av stränderna från Norje havsbad ner till Krokås genomfördes.

Förutom VBOF:s ideella medlemmar var även personal från Sölvesborgs kommun/Miljöförbundet ute (kommunekologen och en resurs från Medborgarkontoret med drönare). Även medlemmar från Nordöstra Skånes Fågelklubb började spana på Skånesidan, efter vädjan från kommunekologen.

Containrar, där döda fåglar kunde läggas, sattes ut i Hörviks hamn. Hit hänvisades även till insamlade döda fåglar från Karlshamns kommun. En särskild container märktes upp för arter som tillhör statens vilt, ifall att sådana skulle hittas döda.

Sölvesborgs kommun ordnade även så att KFV fick tillgång till ändamålsenliga lokaler nere i Hörviks hamn, dit fåglarna kunde tas för tvätt. Där kunde även oljehaltigt avfall och oljehaltigt tvättvatten tas omhand på ett korrekt sätt. Kommunen ordnade så att tvättvattnet kunde samlas upp i tankar. Det gick sedan till omhändertagande, tillsammans med olja och annat oljehaltigt avfall som samlades upp i hamnen.

Personer tillhörande Svenska Blå Stjärnan utbildades i fågeltvätt på plats av KFV och hjälpte sedan till med tvättandet av fåglar.

Pengar donerades till arbetet av WWF och den lokala Sparbanken. Praktiska problem såsom matförsörjning av viltrehabiliterarna, tömning av behållare, var de kunde parkera bilar med mera löstes efterhand. Ofta genom enkla kontakter med kollegor på Sölvesborgs kommun.

Under de kommande två veckorna gjordes regelbundna spaningar av kusten runt hela Pukaviksbukten och ända bort till Matvik (öster om Karlshamn). Efter den hårda vinden, som kom från ost-nordost så lossnade Marco Polo från grund nummer två, för att sedan sätta sig på ett tredje grund. Då kom det ut ytterligare olja som flöt in mot kusten. Vinden kantrade och det började blåsa mot Karlshamn. Sternö naturreservat blev oljebemängt längs klipporna och klipphällarna ända ut till udden. En viss mängd olja flöt även förbi udden. Därefter hittades det flera oljeskadade knölsvanar och grågäss längs kustremsan mellan Björkenäs/Pukavik och Karlshamn.

Högt tryck från media

Många från både TV, radio och tidningar hörde av sig och ville veta saker om arbetet med oljeskadat vilt. Vissa hörde av sig direkt till KfV. Andra hörde av sig till Sölvesborgs eller Karlshamns kommun. Vissa hörde även av sig direkt till kommunekologen. Då frågorna var specifika kopplades vissa, som hörde av sig till kommunerna, vidare till kommunekologen. Under onsdagen den 25 oktober deltog kommunekologen även i en gemensam pressträff nere i hamnen i Hörvik.

Rapporter från allmänheten

Sölvesborgs kommun tog tidigt fram ett e-formulär, där allmänheten kunde rapportera in oljeskadat vilt som de noterade. Rapporterna gick sen vidare till kommunekologen, som granskade dem och sände relevant information vidare. Information om fåglar, som bedömdes kunna vara lämpliga för ett infångningsförsök, sändes till KfV. Även Karlshamns kommun anslöt till detta upplägg och totalt sett har det från bägge kommunerna kommit in lite över 80 rapporter från allmänheten (tabell 4). Majoriteten av rapporterna har gällt knölsvan (ofta bara rapporterade som svan) och många rapporter har gällt samma individer (som legat på platser där många människor rör sig). En del unga svanar har även rapporterats in som ”oljeskadade” på grund av sin naturligt gråaktiga fjäderdräkt. Vissa rapporter har gällt enstaka fåglar och andra har rapporterat in flera fåglar i samma rapport. Nästan 85 % av alla rapporter från allmänheten (så här långt) kom in under de första två veckorna efter olyckan.

Torsdag 26 oktober

Fram mot eftermiddag/kväll genomförde Kustbevakningen en avskjutning av ett mindre antal oljeskadade sjöfåglar i området. Syftet var gott men stora mängder oljeskadade fåglar skrämdes av skotten och lämnade då huvudområdet. Efterföljande fredag och helg mottog kommunekologen rapporter om oljeskadade fåglar från Ronneby kommun i öster till Nymölla, Tosteberga, Ivösjön (ca 2 mil bort), Äspet (ca 3 mil bort) och Simrishamn i väster. Även individer som var riktigt svarta av olja dök upp ca 1 till 2 mil från olycksområdet. Många av dessa individer hade då nyttjat sina sista krafter när de tog sig från olycksområdet och hade inte krafter kvar att flyga vidare. Efter torsdagen blev det även svårare att hitta individer som gick att fånga in för tvätt. Den knölsvan som kunde fångas in (av undertecknad) på fredagen nere i Sölvesborgsviken, blev även den sista individen att fångas in för rehabilitering hos KfV under perioden oktober/november.

Utsläppet skedde samtidigt som flertalet fåglar i området utgjordes av fåglar som rastade där under pågående flytt. Även om Kustbevakningen inte hade skrämt fåglar genom att skjuta med hagelgevär så hade det troligen skett en gradvis flytt ut från huvudområdet. Mindre kraftigt nedoljade individer hade troligen rört på sig allt eftersom, beroende på väderlek. Nu snabbades detta

på genom störningen och fler individer lämnade sannolikt området samtidigt, än vad som annars varit fallet. Om olyckan skett under häckningstid skulle avskjutningen troligen inte ha orsakat samma flytt bort från området. Då skulle troligen uppskrämda individer i stor utsträckning ha återvänt till häckningsområdet efter några varv på vingarna.

Vilka arter drabbades?

På onsdagsförmiddagen den 25 oktober gjorde kommunekologen en första sammanvägd bedömning av den information som kom in från olika håll. Bedömningen var att mellan 15-20 % av sjöfågeln i området hade mer eller mindre tydlig olja i fjäderdräkten. Det motsvarade då ca 350-500 individer. Men troligen var mörkertalet stort, så det var därför rimligt att anta att det verkliga antalet låg mellan 500 och 1000 individer. Till exempel var det svårt att se olja i fjäderdräkten på mörka fåglar, såsom storskarv, svärta, sjöorre och sothöna. Stora mängder dykänder uppehöll sig även långt ut från land, vilket gör att dessa sannolikt blev underrapporterade i listan över oljeskador.

När oljan sjönk mot botten minskade generellt sett rapporterna om fåglar med olja i fjäderdräkten markant. Däremot noterades då fler och fler knölsvanar med olja på huvudet, utan synlig olja på resten av kroppen (eller bara lite olja, där huvudet gnott av olja på kroppen när svanarna lagt huvudet under vingen för att vila/sova). Samma sak noterades även av KfV när svanar sedan kom in för tvätt. Detta berodde på att svanarna simmade ovanför oljan och fick olja på huvudet vid födosök under vattenytan. Flera veckor efter olyckan hittades en handfull tordmular döda. En hade synlig olja på sig men övriga hade inte det. Kanske har de putsat sig och då fått i sig olja?

I tabell 1 har kommunekologen och VBOF försökt att på ett övergripande och lättåskådligt sätt samla observationer av oljeskadade/dödade fågelarter. Minst 25 olika fågelarter har konstaterats oljeskadade. Av tabellen framgår att simänder, svanar och gäss verkar ha drabbats hårdast. Det är dock svårt att säga säkert om det speglar sanningen. Kanske drabbades simänder, gäss och svanar hårdast, eftersom oljan snabbt kom in mot grunt vatten nära land. Det var även mycket simänder och gäss i området vid tiden för olyckan. Men det kan även vara så att de arter och artgrupper, som ofta håller sig längre ut på öppet vatten, blev underrapporterade. Kanske var det för dessa arter även på kort sikt bra att oljan sjönk så som den gjorde?

Av tabell 2 framgår att ytterligare ett antal arter misstänks ha drabbats av oljeskador, utifrån exempelvis avvikande beteende. I tabell 3 förtecknas arter, som vi vet uppehöll sig i området och som riskerar att ha drabbats av oljeskador, men där vi inte fått det bekräftat.

Beträffande rovfåglar så har havsörn setts jaga oljeskadade fåglar. Både havsörn och ormvråk har setts äta på as i området. Även om ingen av oss fått rapporter om rovfåglar med synlig påverkan från oljan, så är det rimligt att misstänka att enstaka individer kan ha fått olja på sig eller i sig, i samband med bytshantering.

Långsiktiga effekter

Det är för tidigt att dra slutsatser om de långsiktiga effekterna på fågellivet. I skrivande stund pågår fortfarande saneringsarbetet och vi vet inte om det kommer dyka upp större mängder olja när vattnet åter blir varmare. Vi vet inte heller hur oljans långsiktiga ekotoxikologiska effekter kommer att påverka fågellivet på sikt.

Tabell 1. Artlista över oljeskadade/döda fåglar och däggdjur, noterade under okt- nov 2023, efter oljeutsläppet från färjan Marco Polo.

Art	Enstaka individer (1-3)	Flera individer (3-20)	Många individer >20
Fåglar			
Knölsvan			X
Grågås			X
Kanadagås	X		
Vitkindad gås			X
Prutgås		X	
Gräsand			X
Skedand	X		
Bläsand			X
Snatterand	X		
Kricka			X
Vigg			X
Bergand		X	
Sjörre	X		
Svärta	X		
Knipa			X
Storskrake		X	
Småskrake		X	
Smådopping	X		
Skäggdopping		X	
Storskarv		X	
Fiskmås		X	
Gråtrut			X
Havstrut		X	
Sillgrissla	X		
Tordmule	X		
Däggdjur			
Knubbsäl	X		
Utter	X		

Kommentar: Fler individer av i princip samtliga arter i tabell 1 uppehöll sig i området. T ex noterades flera smådoppingar i området men endast en noterades som synligt oljeskadad.

Tabell 2. Arter som noterades som misstänkt oljeskadade pga t ex avvikande beteende, men utan synlig olja i fjäderdräkten.

Art	Enstaka individer (1-3)	Flera individer (3-20)	Många individer >20
Ejder	X		
Tofsvipa		X	

Kommentar: Tofsvipa - nästan 1000 ex i samma område, varav flera badande på ett onormalt sätt.

Tabell 3. Arter som uppehöll sig i området men som inte kunde konstateras oljeskadade.

Art	Enstaka individer (1-3)	Flera individer (3-20)	Många individer >20
Salskrake	X		
Storlom	X		
Smålom	X		
Havsörn		X	
Ormvråk		X	
Tofsvipa*			X
Ljungpipare			X
Kärrensäppa	X		
Skärrensäppa	X		
Sothöna			X
Kungsfiskare	X		

*se även tabell 2.

Kommentar: Flera hundra **ljungpipare** rastande utanför Norje gryt/Fäholmen. Ett fåtal **salskrakar** noterades i området nedanför Norje gryt. En **smålom** och en **storlom** uppehöll sig i området. Några exemplar av **skärrensäppa** noterades i Karlshamns kustområde. Några **kärrensäppor** sågs tillsammans med tofsviporna och ljungpiparna. Minst 3 **kungsfiskare** sågs vid Fäören och Djupekås dagen efter grundstötningen.

Tabell 4. Inkomna rapporter från allmänheten till kommunerna/Miljöförbundet Blekinge Väst

Vecka	Antal inkomna rapporter från allmänheten
V 43	40
V 44	31
V 45	9
V 46	2
V 47	0
V 48	0
V49	2

Tabell 5. Vilt som togs om hand av KFV fram till och med 1 december 2023.

Art	Död vid ankomst	Antal avlivade innan tvättning	Antal tvättade individer	Antal utsläppta individer efter rehabilitering
Knölsvan			5	5
Grågås			3	3
Gräsand	2	2	1	1
Svärta	1			
Skäggdopping		1		
Sillgrissla	1			
Utter			1	1*
Summa	4	3	9	9**

* Uttern kördes till Skånes djurpark, som har lov att hålla utter, i stället för att rehabiliteras lokalt.

** Samtliga tvättade fåglar överlevde således och har kunnat släppas ut igen, efter en tids rehabilitering på KFVs anläggningar i Bromölla (Grågäss samt gräsand) eller Sölvesborg (knölsvanarna).

2024-07-11

Några korta lärdomar

Vi lyckades få tvätt och rehabilitering av oljeskadat vilt på plats. Men vi lyckades inte att i tillräcklig grad samla in/fånga in oljeskadat vilt till rehabiliteringen.

Det berodde dels på att vi inte lyckades få till tillräckligt med resurser i fält. De flesta ornitologer, som var ute och letade oljeskadat vilt, var inte utrustade eller tränade för att även fånga in djuren. Istället var det rehabiliteringsresurser från KFV som åkte ut på tips, som då ofta var flera timmar gamla. Den andra orsaken var att det oljeskadade viltet i hög grad lämnade vårt geografiska område efter torsdagskvällens skjutande med odämpade kulvapen.

KFV borde få en ändring i sitt tillstånd att de har rätt att rehabilitera allt oljeskadat vilt så att det inte uppstår samma situation i framtiden som nu uppstod med den oljeskadade uttern. Det krävdes orimligt mycket byråkrati, mitt i en krissituation, att för att lösa tvätt och rehabilitering av den uttern.

Redan MSB:s containrar med stödutrustning bör innehålla utrustning för att påbörja hantering av oljeskadat vilt. Det bör finnas en viss mängd sådan utrustning även på kommunerna. Här skulle Blekinge Arkipelag kunna vara en gemensam kommunresurs för länets kommuner.

Man bör öva hantering av oljeskadat vilt när man övar inför oljeolyckor. Man bör utbilda ideella i att fånga in oljeskadat vilt. Även här skulle Blekinge Arkipelag kunna vara en gemensam kommunresurs för länets kommuner.

Jonas Engzell

Kommunekolog